

***Ochotnicze Straże Pożarne Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza – dzieje i teraźniejszość*, praca zbiorowa pod redakcją R. Dmowskiego, A. Kołodziejczyka i Z. Todorskiego, Komisja Historyczna Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej, Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Ochotnicza Straż Pożarna i Muzeum Pożarnictwa w Kutnie, Warszawa-Siedlce 2007, ss. 227**

Ochotnicze Straże Pożarne na Wschodnim Mazowszu i Południowym Podlasiu od początku swojego istnienia na trwałe wpisały się w krajobraz lokalnych społeczności. W czasach Królestwa Polskiego ruch strażacki stanowił jedyną legalną formację paramilitarną o polskim charakterze. Prowadził szeroką działalność społeczną, a obok zadań związanych z gaszeniem pożarów Towarzystwa Ochotniczych Straży Ogniwych spełniały niezwykle istotną rolę lokalnych centrów kultury i rozrywki. Zdecydowanie polski charakter ruchu strażackiego oraz paramilitarna forma jego działalności wzbudzały obawy wielu rosyjskich gubernatorów. Dlatego też władze rosyjskie sprzeciwiały się powstawaniu na ich terenie tego rodzaju stowarzyszeń, uważając, że formacje takie stanowić mogą potencjalne źródło zagrożeń dla władz carskich¹.

Poznaniu przeszłości ruchu strażackiego oraz wyzwaniom stawianym w teraźniejszości została poświęcona konferencja naukowa zorganizowana przez Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach przy współudziale Komisji Historycznej Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej, Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego Oddział w Siedlcach oraz Ochotniczej Straży Pożarnej i Muzeum Pożarnictwa w Kutnie. Prezentowane studia, artykuły i materiały są plonem drugiej już sesji naukowej poświęconej ruchowi strażackiemu², zorganizowanej w Muzeum Pożarnictwa w Kutnie (obecnie Oddział Muzeum Regionalnego w Siedlcach).

W przedmowie do niniejszego opracowania Piotr Matusak, przewodniczący Komisji Historycznej ZG OSP RP, podkreślił, że

Ochotnicze Straże Pożarne Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza mają za sobą ponad 130-letnie pasmo doświadczeń, walki z ży-

¹ Szerzej na ten temat zob.: J. R. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży Pożarnych*, wyd. I, Warszawa 1995, wyd. II, Warszawa 2001; T. Olejnik, *Towarzystwa Ochotniczych Straży Ogniwych w Królestwie Polskim*, Warszawa 1996.

² Pierwsza sesja naukowa poświęcona ruchowi strażackiemu na Podlasiu odbyła się w 1998 roku w Kutnie. Jej pokłosiem jest praca: *Strażacy Podlasia w walce o niepodległość w 1918 roku. 80 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Kutnie*, praca zbiorowa pod red. A. Kołodziejczyka i Z. Todorskiego, Siedlce 1999.

wiołem o życie i mienie społeczeństwa. Od czasu utworzenia pierwszej w tym regionie kraju OSP w Białej Podlaskiej (prawdopodobnie w 1874 roku) i powstawania kolejnych Towarzystw Ochotniczych Straży Ogniwych w latach 1881-1918, włączały się one również czynnie w nurt życia narodowego i patriotycznego, przodując w alce z rusyfikacją, stając się bastionami polskości³.

Podczas konferencji zaprezentowano kilkanaście artykułów naukowych poświęconych działalności OSP na terenie Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza. Tematyka zaprezentowanych referatów ukazuje szerokie tło działalności społecznej, kulturalnej i patriotycznej ruchu strażackiego na omawianym terenie. Poruszono wiele bardzo istotnych aspektów działalności OSP w regionie, m.in. szeroko ukazano powstanie i rozwój ruchu strażackiego na Wschodnim Mazowszu i Południowym Podlasiu w początkowym, najtrudniejszym okresie jego działalności. Szeroko zaprezentowano również aspekty związane z czynem niepodległościowym strażaków, omówiono funkcje muzealnictwa pożarniczego oraz ukazano reorganizację ruchu strażackiego w minionych dziesięcioleciach. Tematyka prezentowanych na konferencji referatów była zatem bogata i dotyczyła wielu aspektów z działalności ruchu strażackiego na Wschodnim Mazowszu i Południowym Podlasiu.

Opracowanie otwiera artykuł Arkadiusza Kołodziejczyka pt. *Pierwszy okres działalności Ochotniczych Straży Ogniwych na terenie Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza (do 1918 roku)*. Autor, od lat zajmujący się m.in. dziejami ruchu strażackiego, dokonał swego rodzaju podsumowania w działalności ruchu strażackiego w pierwszym etapie jego działalności. W artykule niniejszym Autor porządkuje dotychczasową wiedzę dotyczącą powstawania poszczególnych straży pożarnych na omawianym terenie, popierając swe wywody obszerną literaturą naukową i źródłami. Początkowy okres działalności OSP na omawianym terenie, stwierdza A. Kołodziejczyk, nie należał do najłatwiejszych ze względu na trudności stawiane strażakom przez władze rosyjskie, które w ruchu strażackim dostrzegały jedynie zarzewie nowego konfliktu. „Do pełnego poznania ruchu strażackiego w tym regionie kraju – pisze A. Kołodziejczyk –

niezbędnym wydaje się opracowanie szczegółowych, źródłowych monografii wielu straży, a w dalszej kolejności monografii straży w powiatach⁴.

Kolejny artykuł pt. *Związek Ochotniczych Straży Pożarnych RP Powiatu Siedleckiego* autorstwa Zbigniewa Todorskiego ukazuje funkcjonowanie i działalność tej organizacji. Związek powstał w 1925 roku jako Okręg Lubelskiego Związku Straży Pożarnych. Z. Todorski szeroko omówił reorganizację w strukturach związkowych

³ P. Matusak, *Przedmowa*, [w] *Ochotnicze Straże Pożarne Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza – dzieje i teraźniejszość*, praca zbiorowa pod redakcją R. Dmowskiego, A. Kołodziejczyka i Z. Todorskiego, Warszawa-Siedlce 2007, s. 5-6.

⁴ A. Kołodziejczyk, *Pierwszy okres działalności Ochotniczych Straży Ogniwych na terenie Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza (do 1918 roku)*, tamże, s. 50.

w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej aż do czasów współczesnych. Autor szeroko omówił również funkcjonowanie straży ogniowych na terenie powiatu siedleckiego w latach 1901-1918.

Zbigniew Gnat-Wieteska w artykule zatytułowanym *Czyn niepodległościowy OSP powiatu garwolińskiego w okresie I i II wojen światowych* omawia wkład garwolińskich strażaków w walce o niepodległość. Strażacy dali dowód postawy patriotycznej i przywiązania do tradycji narodowej. W listopadzie 1918 roku strażacy aktywnie włączyli się w rozbrajanie żołnierzy niemieckich, tworzyli kadry Polskiej Organizacji Wojskowej, wzięli udział w wojnie polsko – bolszewickiej 1919 – 1920 roku. Strażacy z powiatu garwolińskiego dowód swego patriotyzmu dali również w czasach II wojny światowej, tworząc zręby przyszłych organizacji niepodległościowych. Wielu z nich zasiłowało szeregi konspiracyjnych organizacji zbrojnych – Armii Krajowej i Korpusu Bezpieczeństwa.

Natomiast Jacek Odziemczyk w artykule pt. *Pierwszy okres działalności OSP w Sokotowie Podlaskim w latach 1881-1884* omawia początki działalności sokołowskiej OSP. Był to najtrudniejszy okres w działalności ruchu strażackiego, zakłócany przeszkodami w jego działalności przez władze rosyjskie, obawiające się tego rodzaju towarzystw. „Członkowie straży – pisze J. Odziemczyk –

pełnili różne odpowiedzialne funkcje urzędnicze, byli uczestnikami życia społecznego i gospodarczego miasta. I chociaż ich podstawowym zadaniem była walka z ogniem, to odcisnęli swoje piętno na całej historii miasta⁵.

Obszerny artykuł Piotra Todorskiego (*Eliminacja zagrożeń przez Ochotniczą Straż Pożarną w Kotuniu*) jest szerokim omówieniem działalności kotuńskiej OSP w eliminacji zagrożeń. Autor szeroko omówił działania OSP Kotuń na rzecz lokalnej społeczności zarówno w czasie pokoju jak i wojny na przestrzeni ponad jej 100 – letniej działalności. Przedstawił zadania OSP w okresie międzywojennym, w okresie okupacji niemieckiej oraz w strukturach Obrony Terytorialnej Kraju w czasach PRL-u. Znaczną część artykułu zajmują zadania OSP i jej miejsce w strukturach organizacyjnych współczesnej Obrony Cywilnej.

Kolejny artykuł, autorstwa Ewy Marcinkowskiej przybliży społeczne funkcje muzealnictwa pożarniczego oraz omawia działalność muzealnictwa pożarniczego na rzecz popularyzacji przeszłości ruchu strażackiego. Autorka ukazuje także rolę muzeum pożarnictwa w edukacji historycznej. „Niezwykle istotne jest nie tylko dokumentowanie dziejów ruchu strażackiego – podkreśliła E. Marcinkowska –

ale również jego upowszechnianie. Dzisiejsza rzeczywistość wyrosła przecież z przeszłości, współczesne osiągnięcia wypływają z dziedzictwa poprzednich pokoleń, dlatego świadectwa ich działalności powinny

⁵ J. Odziemczyk, *Pierwszy okres działalności OSP w Sokotowie Podlaskim w latach 1881-1884*, tamże, s. 107.

być nie tylko otoczone opieką, ale również spopularyzowane i udostępnione szerokim rzeszom społeczeństwa⁶.

Grzegorz Welik wskazał na niewykorzystane dotychczas źródła do dziejów ruchu strażackiego, znajdujące się w zasobie Archiwum Państwowego w Siedlcach. W siedleckim archiwum – pisze G. Welik – nie ma co prawda żadnego zespołu archiwalnego, wytworzonego przez straż pożarną, jednak wiele dokumentów archiwalnych, dotyczących ruchu strażackiego na tym terenie znajduje się w aktach gmin, miast i starostw powiatowych. Część z nich została już wykorzystana przez badaczy ruchu strażackiego, jednak spora ilość dokumentów nadal czeka na historyków. Wiele danych zawierają m.in. następujące zespoły archiwalne: Sąd Policji Poprawczej Wydziału Śledczego w Siedlcach oraz Siedlecki Gubernialny Zarząd Żandarmerii.

Artykuł nieżyjącego już Tadeusza Swata (zm. w 2006 r.) ukazuje kult świętego Floriana na Południowym Podlasiu i Wschodnim Mazowszu. Kult świętego Floriana trwa w Polsce od XII wieku. W szczególny sposób święty ten jest kultywowany na Podlasiu i Mazowszu, gdzie figury jego znajdują się w wielu przydrożnych kapliczkach. Święty Florian jest patronem nie tylko strażaków ale także hutników, kominiarzy, piekarzy oraz opiekunem ludzi w nieszczęściu.

Jan Turowski i Piotr Wilk (*Plaga pożarów w Siedlcach w XVI-XIX wieku*) omawiają zniszczenia dokonane przez pożary w Siedlcach od XVI do XIX wieku. Autorzy skupili się jedynie na ogólnym omówieniu pożarów i ich skutków. Warto jednak w tym miejscu dodać, że o pożarach podlaskich i mazowieckich miast szeroko pisano w dziewiętnastowiecznej prasie warszawskiej, m.in. w „Gazecie Polskiej”, „Kłosach”, „Kurierze Warszawskim” i „Tygodniku Ilustrowanym”, gdzie zamieszczono szereg szkiców z pożarów, a publicyści warszawscy apelowali do społeczeństwa polskiego o skupienie większej uwagi na ochronie przeciwpożarowej w zaborze rosyjskim⁷. W wielu przypadkach, dzięki redakcjom i czytelnikom warszawskich czasopism, powstawały komitety pomocy pogorzelcom. Tak było m.in. w przypadku Kałuszyna, gdy po dwóch groźnych pożarach w 1845 i 1889 r. zaczęto tworzyć w Warszawie komitety pomocy pogorzelcom.

Natomiast Rafał Dmowski w artykule pt. *Książd Karol Rafał Leszczyński – duszpasterz, społecznik, organizator Ochotniczej Straży Pożarnej w Liwie* ukazał sylwetkę założyciela tamtejszej straży pożarnej. Autor, opierając się na licznych dokumentach archiwalnych, zaprezentował działalność społeczną ks. Karola R. Leszczyńskiego, który oprócz powołania do życia liwskiej OSP, był również założycielem lub współzałożycielem wielu organizacji społecznych w Liwie, m.in. Kółka Rolniczego, Liwskiego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego, Związku Katolickiego i in-

⁶ E. Marcinkowska, *Społeczne funkcje muzealnictwa pożarniczego*, tamże, s. 182.

⁷ Henryk Sienkiewicz w lipcu 1875 r., czyli w rok po gigantycznym pożarze Siedlec, kiedy to spaliło się trzy czwarte miasta, na łamach „Gazety Polskiej” w felietonach *Chwila obecna* z sarkazmem pisał: „Pamiętajcie, obywatele Mińska, Kałuszyna, Sochaczewa, Płońska i mnóstwa innych miast waszych, nie formujcie straży pożarnych, póki się wam miasta nie spalą! To tylko próżny wydatek. Bo jak się miasto spali, to przynajmniej jest dowód oczywisty, że straż jest wprawdzie złem, ale jest złem koniecznym”.

nych. Ten zapomniany dziś liwski proboszcz był ponadto wydawcą źródeł do dziejów Liwa, będących dziś perełką bibliofilską na rynku antykwarycznym.

Opracowanie zamykają dwa artykuły Arkadiusza Kołodziejczyka. Pierwszy (*Ochotnicza Straż Pożarna w Liwie w latach 1928-1931*) omawia działalność liwskiej straży pożarnej w początkowym etapie jej działalności. Autor wykorzystał tu księgę „Ewidencji Straży Pożarnych Okręgu Węgrowskiego”, na podstawie której ustalił skład kierownictwa liwskiej OSP w latach 1928-1932 oraz jej wyposażenia. Drugi zaś (*Kartka z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych powiatu węgrowskiego*) stanowi edycję dwóch interesujących materiałów źródłowych do dziejów straży pożarnej na Mazowszu i Podlasiu. Jest to *Powiatowy regulamin gaszenia pożarów* przedrukowany z „Gazety Urzędowej dla Powiatów Sokołowskiego i Węgrowskiego” z 1917 r.⁸ oraz dokument z siedleckiego archiwum, ukazujący stan OSP w powiecie węgrowskim z 13 listopada 1948 roku.

Opracowanie z pewnością wpisze się w nurt historiografii Mazowsza i Podlasia. Z nadzieją należy oczekiwać kolejnych konferencji poświęconych ruchowi strażackiemu choćby w okresie II wojny światowej. Wkład strażaków w rozwój „małych Ojczyzn” oraz ich ofiarna działalność na rzecz społeczeństwa polskiego ze wszech miar zasługuje na utrwalenie w historii. Tym bardziej, że problematyce tej jak dotąd nie poświęcano zbyt wiele miejsca w dotychczasowej historiografii Południowego Mazowsza i Wschodniego Podlasia. Praca ta stanowi drugie, po wydanym w 1999 r., opracowanie w całości poświęcone ruchowi strażackiemu na Wschodnim Mazowszu i Południowym Podlasiu.

Ukazanie się drukiem recenzowanej publikacji należy przyjąć z zadowoleniem, bowiem obydwie prace stwarzają nadzieję na wypełnienie luki w badaniach nad dziejami ruchu strażackiego na Wschodnim Mazowszu i Południowym Podlasiu. Bogata przeszłość OSP jak dotąd pozostawała tematem niewykorzystanym i niedocenionym przez historiografię Podlasia. Praca Jerzego Strychalskiego, która zasięgiem swym obejmuje jedynie teren byłego województwa siedleckiego, dziś jest już mocno przestarzała i zawiera wiele błędów i niedociągnięć⁹. Dzieje wielu jednostek OSP na tym terenie wciąż nie posiada jakichkolwiek opracowań ukazujących ich bogatą przeszłość i wkład w aktywizację społeczną i kulturalną środowiska lokalnego. Dlatego recenzowana praca stanowi istotny wkład w zapomniane nieco przez historyków dzieje ruchu strażackiego na tych terenach.

Emil Noiński
(Siedlce)

⁸ „Kraisblatt für die Kreise Sokolov und Wengrov” nr 34 z 23 VIII 1917, s. 228-230.

⁹ J. Strychalski, *Dzieje ochotniczych straży pożarnych w województwie siedleckim (1881-1944)*, Siedlce 1993.